

Mindenki ébren

A Szentivánéji álom Győrben

Aki rendezzi, játssza, nézi – tudja: a *Szentivánéji álom* különleges dráma.

A nézők – ki mióta jár színházba – őriznek sajátta lett *Szentivánéji*-pillanatok. Sokan Peter Brook előadásától nem tudnak – nem is akarnak – elszakadni, mások régi hazai előadásokhoz, vagy a nem túl régi kaposvári, a még újabb pesti színházi változat egy-egy jelenetéhez, néhány pillanatahoz kötődnek. Bárki bárhol rendezi meg ezt a Shakespeare-darabot – természetesen maga is őrizget ilyesfajta emlékeket, vonzódásokat –, számolnia kell ezzel a lenyugodott, de ismét látva újraéledő benyomáshalmazzal.

Természetes az is, hogy minden rendező és színész számára rendkívüli anyag a *Szentivánéji álom*; egyrészt óriási lehetőség, másrészt kötelezettség is arra, hogy általa a színházról, az élet valóban alapvető kérdéseiről, önmagukról szóló gondolataikat kifejtsék. A *Szentivánéjit* nem lehet úgy rendezni, játszani, hogy a létrehozók semmit ne akarjanak vele; ha mégis, akkor ez a semmi válik közvetten árulkodóvá egy kor színházi s egyéb minőségeiről.

A győri Kisfaludy Színházban Emőd György rendező akart valamit, és nem is keveset a *Szentivánéji álommal*. Figyelemre méltó pályakezdése után ez várható is volt – az azonban meglepetés, hogy az ambiciózus rendező koncepciója megvalósításához első lépésként újrarendezte a drámát. Egyszerűen hangzik: elővette az eredeti angol szöveget, s minden bizonnyal Arany János fordítását is – és lefordította a művet. Ha tekintetbe vesszük, hogy még alig nyugodott le a vihar **Eörsi István** modernizálása körül, akkor ez istenkísértés. Mindenképpen az.

Emőd György fordítása – ami az egészet, a szöveget, s benne a drámát illeti – sikerült. Az alapos összehasonlító olvasás során kitűnik, hogy szinte egyetlen sor se egyezik a korábbi fordítással, s ha igen, ott nyomós oka van. A tiszteleten és a tapintaton kívül nyilván a józan ész is azt diktálhatta, hogy az „Ide nekem az oroszlánt is!” ne változ-

Shakespeare: Szentivánéji álom (győri Kisfaludy Színház). Kovács István (Oberon) és Gyöngyössy Katalin (Titania)

zék, valamint szintén őrizze régi formáját néhány szállóige s közismert sor.

Az új szöveg könnyedén, természetesen, simán szólaltatja meg az ismert tartalmakat; egy kulcshelyetben például így:

LYSANDER

Sebezzem, üssem, öljem meg talán?

Utálom, azért mégse bánthatom.

HERMIA

Mi bánthat jobban, mint utálatod?

Utálsz? Miért? Jó ég, mi lelt szívem?

Nem vagy Lysander? S én nem

Hermia?

Most épp oly szép vagyok, mint

eddig is.

Még éjjel vágyott, s éjjel elhagyott.

Hát elhagyta? Ó, ments meg istenem!

Hát így van? Tényleg?

LYSANDER Életemre így.

És soha többé ne is lássalak.

Ne is remélj, kételkedj, faggatózz!

Biztos lehetsz, igaz, nem ugratás:

Utállak, és Helénát szeretem.

HERMIA

Te kétszínű, belül férges virág,

Szerelmi tolvaj! Éjjel érkezel,

Hogy ellopod kedvesem szívét?

HELÉNA

De szép!

Nincs benned tisztesség, se szűz erény?

Szemérmed sincs? Hát felszakítanád

Szitokra szelíd nyelvem gátjait?

Fuj, fuj, te utánzat, te bábu, te!

HERMIA

Én bábu! Hát innen fúj a szél!

Már értem! Összemérte alkatunk,

Magasságával kérkedett neki,

Sudár testével, meg hogy nagyra nőtt.

Igen, ezúton szédíthette meg.

Ily nagyra nőttél hát szemében is?

Amért én pöttöm, ily piciny vagyok?

Milyen piciny, te égimeszelő?

Milyen piciny? De mégsem oly piciny,

Hogy körömöm föl ne érné szemedet.

Arany János fordításában ugyanez a szöveg így hangzik:

LYSANDER

Mi! Hát megüsem, megverjem,

megöljem?

Bár gyűlölöm, csak nem bánatom talán?

HERMIA

Bánthatsz-e jobban, mint

gyűlöleteddel?

Gyűlölsz! miért? Oh jaj, mi dolog ez?

Nem Hermia vagyok? s te nem

Lysander?

Rútabb se volnék tán mint azelőtt.

Hisz még szeretted csak ez éjjel is,
S elhagyta volna (oh, ne adja isten!)
Nem tréfa ez?

LYSANDER

Akár megesküszöm.

Én többé látni se ohajtalak.

Reményt se táplálj, nincs kérdés,

se kétség;

Nem tréfa, szentvaló, elhidd

bizonynal:

Gyűlöllek, és Helénát szeretem.

HERMIA

Oh jaj! – te szemfényvesztő! te

virágmoly!

Szerelmem tolvajja te! Azért jövéél,

Hogy éjjel ellopod kedvesem szívét?

HELÉNA

Szép, szép, bizony szép! Hát nincs

benned egy csöp

Leány szemérem, vagy tartózkodás?

Nem nyugszol a míg gyöngéd nyelvem

is

Ki nem tör ellened? Te váz, te báb te!

HERMIA

Még báb? dehogy! Most értem a bibét:

Ő természeteket hasonlítottá

Egymással össze: hogy ő lám magas,

Ő ilyen olyan szál derék személy,

Míg végre győzött nyurga termete. –

Azért nővel hát oly nagyot kegyében,

Mert én ily törpe, ily kicsiny vagyok?

Milyen kicsiny, te? te festett karó, he?

Milyen kicsiny, he? csak nem oly

kicsiny,

Hogy fel ne érje körömöm a szemed?

Fölnyilt talán egy sorompó: megkezdődhetnek bizonyos drámák újrarendezései, amelyek nemcsak jelenünkhöz igazítják a szöveget, hanem egyúttal nagyobb lehetőséget adnak a rendezőknek arra, hogy a szövegben az általa fontosnak tartott drámai súlypontokra koncentrálnon. S legalább kényszeríti a színrevivőket arra is, hogy minden homályos pontot tisztázzanak, s ne bújjanak egy klámszikus, néhol archaikusnak ható szöveg túlnótlú ismert fordulatai mögé.

Emőd fordításának vannak vitathatóbb pontjai is. A mesteremberek nevének újrarendezése például nem indokolt, hiszen a találónak szánt (s ezt többnyire teljesítő) új nevek – Orrondi Csőr, Zuboly Hágcsó, Vackor Cölöp, Ösztövé Csenevész, Gyalu Pecék lett – sem jeleznek semmivel többet a karakterekből, mint az Arany által kitalált régiek, s ez esetben a konvenció épp olyan erős, mint a szállóigévé lett soroknál.

Akad természetesen olyan rész, ahol Arany szövege éppoly mai, mint az új,

hangrendje és nyelvi zenéje viszont jobb, mint az új szövegé.

PUCK Fel s alá, fel s alá,
Hordom őket fel s alá;
Falu, város fél, ha lát;
Goblin, hurcold fel s alá!
(Arany János fordítása)

PUCK Szerteszt, szerteszt;
Hajtom őket szerteszt;
Retteg tőlem utca, rét;
Terelj, manó, szerteszt!
(Emőd György fordítása)

*

Ha elfogadjuk, sőt állítjuk, hogy a fordítás feltétlenül a szövegeértelmezés része, akkor az eredeti felvonások előadás-részekké alakítása legalább annyira az. Emőd rendezése három részből áll; az első talán egy fél óra sincsen. Ez a rész eleinte az udvarban, később a mesteremberek első megbeszélésének helyszínén, egy konyhóban játszódik. Ami ekkor történik, még nagyon is valóságos, a szöveg szerint legalábbis.

A második rész maga a szentivánéji álom. Helyszíne az erdő – a színpad sok kis térre, egymástól nem látható zugokra bomló útvesztő. A látvány stílusa is alapvetően különbözik az első – s majd a harmadik – résztől, az abban szereplő, meglehetősen puritán díszletekétől. Az indák, a tekervényes utak, a színgorgia szinte túlzóan sugallja a mámort, a kalandot, az éjszaka rendkívüliségét. Ez a tündér uralkodó pár rezidenciája – itt történnek a csodák és tévedések, Puck mesterkedései. És itt próbálnak a mesteremberek is – pusztán azért, hogy Zubolyt – Emődnél Hágsótot – itt nyomja el a szentivánéji álom. Ez a rész akkor végződik, amikor az éjszaka.

A harmadik rész ismét a valóság teréin zajlik; előbb a konyhóban, majd az udvarban.

A tagolásból is kitetszik, hogy a rendező nem törekszik arra – a hagyományosnak nevezhető – értelmezésre, mely szerint a valóság és az álom egymásból épül, egymásra rétegződik s minduntalan át- meg átjátszik egymásba. Megkülönböztet ünnepeket és hétköznapokat, és a hagyományosan álomnak tekintett részt kezeli valóságnak és hétköznapinak. Ezzel ugyan részben megfosztatik a kalandorozat kedélyesen elkönnyítő mesejellegétől, másrészt viszont megváltoznak a gondolatok és történések hangsúlyai. Keretjátékká – igaz, ünnepivé – minősül Theseus és Hyppolita világa – a veszteséget azonban bizonytalán kár-

Paláncz Ferenc (Pyramus), Bors Béla (Fal) és Zsolnay András (Thisbe) a győri Szentivánéji álomban (Matusz Károly felvételei)

pótol bennünket az, hogy a négy ifjú – sőt Zuboly is – nem valóságos énjének álombeli változatát látja-láttatja és cselekedtetni az erdőben, hanem ekkor azonos önmagával, nagyon is valóságos önmaga.

Az említett „veszteség”, a királyi pár jelentőségének csökkenése nyilván tudatos. Hiszen – Peter Brook rendezése óta – kézenfekvő megoldásként kínálkozott szerepösszevonásuk Oberonnal, illetve Titániával. Emőd György nem vonta össze a szerepeket, hiszen akkor az álomrész tündérkirályi párja más, és következetesen nem játszhatná azt, amit így, ezen a színpadon játszik. (Érdemes megemlíteni, hogy a *Szentivánéji álom* pesti színházi előadásáról szóló kritikájában Mészáros Tamás meggyőzően fejtette ki, hogy annyi összevonás után most már egy eredeti felállással lehet új rétegeket kibontani a műből, s meglehet, ez fog következni „újításként” hamarosan. Azaz: az eredeti. Íme.)

A nyilván színészgondokkal is küzdő rendező megkísérelt azért némi súlyt adni a királyi párnak, egy nem túl meggyőző, jórészt szöveg mögötti játékkal.

Győrben a két fiatal láttán azonnal nyilvánvalóvá válnak a leendő esküvő létrejöttének speciális körülményei. Nevezetesen: Hyppolita szemmel láthatóan utálja Theseust, aki leigázta az országát, őt magát elrabolta – s aki ezt a vonakodásban, mimikában megmutakozó utálatot észre se veszi. Ez a Theseus leginkább attól király, hogy – miként a színházi közhely mondja – a többiek úgy viselkednek vele. Galán Géza meglehetősen súlytalanul, határozatlanul játssza szerepét. Igaz, ebben a felfogásban túl nagy tere nincsen, tennivalója se igen akad.

Mire az éjszaka s az álmok véget érnek, s a nászra sor kerülhet, Theseus és Hyppolita viszonya alaposan megváltozik. Mintha Hyppolita érzelmei gyengédebbé válnának attól, hogy – a látszat szerint – Theseus a „sarkára áll”, és jóváhagyja a két ifjú pár döntését. Önmagában ez kissé kevésnek látszik arra, hogy Hyppolita beleszeressen Theseusba, kivált, ha arra gondolunk, hogy a királyi jóváhagyás tulajdonképpen a tündérkirály, Oberon műve. A Hyppolitát játszó Bor Adrienne-nek sem jut több néhány indu-

latos fintornál, néhány gesztusnál és megbocsátó bólintásnál ezen az estén.

Többek közt azért sem, mert Oberon és Titánia a számukra adott – itt közép-ső – részben sokkal érdekesebb drámát játszanak el, mint a fiatal királyi pár haragszom rádja. Kovács István ki-mért mozgású, méltóságos Oberonja külső fegyelmzettsége, felszínes „jól-fésültsége” mögött indulatos, tüskékkel, keserőségekkel teli hétköznapi férj, aki bűvös-bájos hatalmát felesége ráncba szedésére szeretné fordítani. Bosszantja, szüntelenül dűhíti őt Hyppolita naiv, ösztönös és nőies makacsságokban megnyilvánuló életöröme, akár a bájos, tündérekkel övezett égi muzsikáról, akár a pusztá kedvtelésnek aligha minősíthető „cserélt” gyermekéről van szó. Oberon kirekesztett ebből a körből, s tündéri hatalom ide vagy oda – nincs igazi köze a feleségéhez. Titánia talán egykori kilengéseiért bünteti őt – nem tudni pontosan. De küzdelem zajlik közöttük, s erről a nagyon is valóságos, földien hétköznapi harcról szól elsősorban az Emőd György rendezte *Szentivánéji álom*. Gyöngyössy Katalin és Kovács István az előadás legjobb alakításait nyújtják, s ezt – önmagukon kívül – köszönhetik a rendezés eme kegyének.

Ehhez a felálláshoz igazodnak a többiek is. A Szentivánéj itt tehát nem ünnepe – előtte s utána van ünnepe; mindenké az álomban mutatja igazi önmagát. Hermia is – akinek első részbeli „ünnepe” formája nem sok jót ígér, leginkább csak csimpaszkodik Lysanderébe; bakfiszerezelmet, kamasz-hisztit játszik ekkor Karancz Katalin. Alakítása akkor lesz elfogadhatóbb, amikor női csetepatéját vívja Helénával. Heléna tradicionálisan hálás szerepét meglehetősen sápadtan, hanggal alig-alig győzve játssza Zillich Beatrix.

A két fiú – Orth Mihály Lysander és Szikra József Demetrius szerepében – túlságosan egyforma. Bár maga Shakespeare sem bánt elég bőkezűen ezzel a két figurával, azért a legtöbb előadásban megtalálhatni a módját annak, hogy értelme legyen – vagy jelentősége – az átmeneti párcserének. Ha ugyanis valóban mindegy, hogy ki kivel vonul oltárhoz, és ki kivel gabalyodik össze Szentiván éjjelén, akkor ez a „mindegy” nem lehet drámai felismerés, szomorú tanulság – hiszen adottságként van jelen. Ugyanakkor – ez is több előadás fontos mozzanata volt már, többek közt a kaposvárié – apárok összetételének eset-

legessége, az álom valódisága ehhez az értelmezéshez is szervesen hozzátartozik. Mint ahogy most, itt is eljátsszák a lányok: a felébredés pillanatában, álom és ébrenlét határán, félénk nevetgéléssel, tétova visszarévedésben. Csak éppen ez a némajáték színészileg annyira gyenge, hogy alig-alig tulajdonítható neki markáns jelentés.

A mesteremberek csoportja hivatott arra, hogy az állandóságot, a masszív realitást hordozza az álom és ébrenlét fizikai és érzelmi határmezsgyéjén. A veszelő, hogy szerepük s játékok betétté válik az események közt, itt is fennáll. Pedig együttes teljesítményüket tekintve jók, külön említést érdemel a Thisbét és Dudást játszó Zsolnay András és Zuboly-Hágcsó-Pyramus: Paláncz Ferenc. Emőd érdeme, hogy a mesterembereknek a színelőadáshoz fűződő, visszafogottan, de határozottan jelenlévő érdekrendszerét is szépen kidolgozza. Az uralkodói kegyért vívott harc – melyet külön megnehezít az ismeretlen feladatok vállalása – tétre megy.

Az előadásnak nincsen Puckja – holott a drámában fontos szereplő. Sipka László maga sem tesz sokat azért, hogy az előadásban is az legyen, de az értelmezés se sokat bíz a figurára. Az aztán már végképp mindegy, hogy éppen Puckról vagy Robin pajtásról – ebben a fordításban Kópé Robiról – van szó; Pucknak itt saját dolga nincsen, mindössze Oberon parancsait hajtja végre. Még az sem tud érdekessé válni, jól vagy rosszul teszi-e mindezt.

A díszlet Vata Emil munkája és a rendezői koncepció legjobb segítője. Miként Darvas Ferenc zenéje is az.

A fordításban elvégzett hatalmas munka, a kivilágló értelmezés egyaránt arra enged következtetni, hogy Emőd György rendező valószínűleg nem utoljára vitte színpadra a *Szentivánéji álom*.

William Shakespeare: Szentivánéji álom (győri Kisfaludy Színház)

Fordította: Arany János nyomán Emőd György. *Dramaturg:* Hegedűs Géza. *Díszlet:* Vata Emil. *Jelméz:* Tordai Hajnal. *Zene:* Darvas Ferenc. *Rendező:* Emőd György.

Szereplők: Galán Géza m. v., Bor Adrienne, Simon Géza, Orth Mihály, Szikra József, Szűcs István, Karancz Katalin, Zillich Beatrix, Mester János, Paláncz Ferenc, Zsolnay András, Bors Béla, Forgács Kálmán, Bobor György, Kovács István m. v., Gyöngyössy Katalin, Sipka László, Horváth Ibolya.